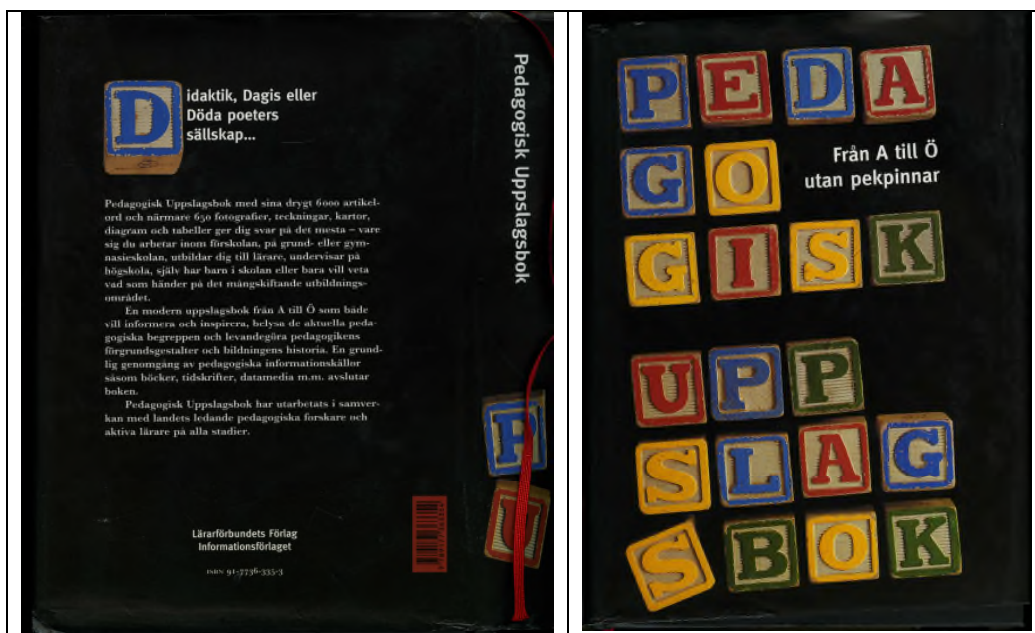

FAKSIMIL

Sex artiklar av Donald Broady i *Pedagogisk uppslagsbok*.
Stockholm: Lärarförbundets Förlag/Informationsförlaget, 1996.
ISBN 91-7736-335-3

- "Bernstein, Basil", p. 68
- "Bourdieu, Pierre", p. 85
- "Fält", p. 196
- "Habitus", p. 234
- "Kapital", p. 299
- "Utbildningssociologi", pp. 666–668

P E D A

G O

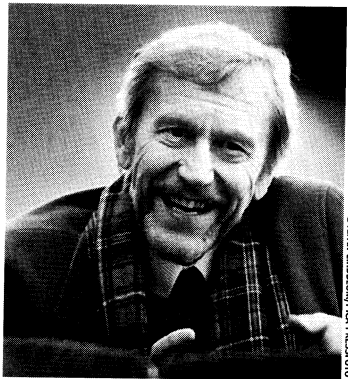
Från A till Ö
utan pekpinningar

G I S K

U P P

S L A G

S B O K

STEFAN LINDBLOM/ICA PRESSFOTO

Matti Bergström, kontroversiell och inflytelserik finländsk hjärnforskare.

Bergström, Matti (f. 1922), finländsk hjärnforskare, med. dr, professor emeritus i fysiologi vid Helsingfors universitet. I sin forskning kring barns inlärning, som han kallar → neuropedagogik, efterlyser han en skola som tar hela hjärnan i anspråk.

Berlitz-skolor, språkskolor för rent praktiskt ändamål, uppkallade efter M. D. Berlitz, som grundade den första skolan i USA 1878. Berlitz-metoden bygger på imitation och bedrivs av infödda lärare. Både lärare och elever talar uteslutande det språk som studeras. Metoden används även i Sverige.

Berne, Eric (1910–70), amerikansk psykoterapeut och psykiater. Han är mest känd för den psykoterapimetod som kallas transaktionsanalys och som finns beskriven i *Så bär vi oss åt* (1966; sv. uppl. 1967).

Berner, Boel (f. 1945), professor och författare. Från studenttiden t.o.m. 1991 var hon knuten till sociologiska institutionen vid Lunds universitet, sista tiden som universitetslektor. Professor vid Tema Teknik och Social Förändring vid Linköpings universitet från 1991. B. har

bedrivit forskning om teknisk kompetens, teknisk yrkesutbildning och kvinnor och utbildning. Hon har bl.a. utgivit *Skola, ideologi och samhälle* (red. m. S. Callewaert, 1977), *Utbildning och arbetsindelning* (red., 1979), *Teknikens värld* (1981), *Kunskapens vägar* (1989) och *Sakkunskapens ansikten* (kommande).

Bernstein, Basil (f. 1924), brittisk språksociolog, verksam vid University of London, inspirerad främst av Émile → Durkheims tradition (se → utbildningssociologi). Han blev under 1960-talet känd för analyser av talspråkets koder (se → talkod). En begränsad kod (*restricted code*) är användbar inom den egna gruppen. En utarbetad kod (*elaborated code*) är användbar i mer offentliga sammanhang. Enligt B. får arbetarklassens barn svårigheter i skolan eftersom deras begränsade kod inte duger, medan barn ur högre samhällsklasser behärskar både sin egen gruppens begränsade kod och den utarbetade kod som skolan kräver. B. har genom åren utvecklat en allt mer sofistikerad begreppsapparat för studiet av hur makt (*power*) och kontroll (*control*) styr språkbudet och kunskapsöverföringen i exempelvis klassrummet. Makten tar sig uttryck i olika slag av klassificering (*classification*) av undervisningsinnehåll.

Stark klassificering innebär fasta gränser mellan skilda kunskapsområden, t.ex. mellan skolämnen eller mellan skolämnena och vardagskunskapen. Kontrollen tar sig uttryck i olika slag av inramning (*framing*) av undervisningssituationen. Stark in-

ramning innebär att lärare och elever har föga inflytande över hur kunskap utväljs, organiseras och överförs. Bekanta är B:s analyser från 1970-talet av den "osynliga pedagogiken", dvs. anti-auktoritär pedagogik utan tydliga spelregler kännetecknad av svag klassificering och svag inramning och därför anpassad till "den nya medelklassen" och deras barn. Bland hans böcker kan nämnas *Makt, kontroll och pedagogik. Studier av den kulturella reproduktionen* (1983, m. U. P. Lundgren).

DB

LARS JALCK/KUNGIGA VETENSKAPSAKADEMIEN

Berzelius – vid sidan av Linné en av Sveriges internationellt mest berömda naturforskare. (Porträttet är beskuret.)

Berzelius, Jöns Jacob (1779–1848), kemist, professor i medicin och farmaci vid kirurgiska skolan (Karolinska institutet) 1807–32. Ledamot i → stora uppfostrningskommittén.

Berzeliusdagarna, konferensdagar för kemiintresserad ungdom, anordnade av Svenska Kemistsamfundet för att stimulera gymnasieelever till fortsatta studier i kemi.

berättande undervisningsmetod, metod för undervisning av främst mindre barn, från lågstadiet och nedåt. Metoden bygger på en muntlig

Borås högskola, se → högskolor i Sverige.

Borås vårdhögskola, se → vårdhögskola.

Bosson-Nordbö, Maj (f. 1910), lärare och skoladministratör. Efter att ha arbetat som läroverksadjunkt övergick hon 1954 till SÖ, där hon bl.a. verkade som skolinspektör 1958–62 och som skolråd 1965–75.

bostad med särskild service för barn och ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet finns föreskrivet i lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Boström, Christopher Jacob (1797–1866), Sveriges mest betydande filosof under 1800-talet. Företrädare för den rationella idealismen och teismen, dvs. att Gud och hans underavdelningar är det enda verkliga.

Bosöns idrottsfolkhögskola på Lidingö bildades 1961 och utgör tillsammans med det 1939 bildade Bosöns idrottsinstitut ett utbildnings- och utvecklingscentrum för svensk idrottsrörelse. Huvudman är Sveriges Riksidrottsförbund (RF).

Bothmergymnastik, beteckning på en form av gymnastik, utvecklad av gymnastikläraren Ritz von Bothmer i den första waldorfskolan. Gymnastiken syftar till att följa och stödja barnens utveckling såväl fysiskt som psykiskt, och även förmågan att uppmärksamma omvärld och medmänniskor.

bottenskola, benämning myntad 1883 av Fridtjuv → Berg varmed åsyftades ett skolsystem gemensamt för alla barn, till skillnad från det då förekommande parallellskolesystemet. Jfr → enhetsskola.

Bourdieu, Pierre (f. 1930), fransk kultur- och utbildningsocio-

Gunilla Bradley, psykolog och docent i pedagogik vid Stockholms universitet.

log, forskningsledare vid École des Hautes Études en Sciences Sociales i Paris, professor vid Collège de France. B. har i arbeten som *Les héritiers* (1964), *La reproduction* (1970), *Homo academicus* (1984) och *La noblesse d'État* (1989) påvisat bl.a. hur samhällets eliter utnyttjar utbildningssystemet för att befästa sin egen ställning. Upphovsman till begrepp som → kulturellt kapital, → habitus och → fält.

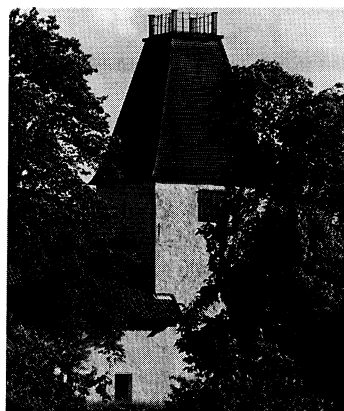
Bourdon-test, test uppkallat efter den franske psykologen Benjamin Bourdon. Testet är ett uppmärksamhetsprov där en uppgift ges som består av att en bokstav som står mellan två konsonanter återkommande överkorsas, och uppgiften blir att uppmärksamma detta. Man prövar såväl den koncentrativa som den distributiva sidan av uppmärksamheten.

Bowlby, John (1907–90), brittisk psykiater och psykoanalytiker, från 1947 verksam vid Tavistockkliniken i London. Han forskade kring relationen mellan föräldrar och barn, och uppmärksammade

hur små barn påverkas psykologiskt av tidiga separationer från föräldrarna. B. menade att trygghet under de första levnadsåren är grundläggande för senare emotionell säkerhet och självständighet. Han skrev bl.a. *Attachment and Loss* (1969).

Bradley, Gunilla (f. 1938), fil. dr i pedagogik vid Göteborgs universitet 1972, docent 1973. Åren 1973–87 ledde hon tvärvetenskaplig forskning vid sociologiska institutionen vid Stockholms universitet, åren 1988–95 på institutionen för internationell pedagogik från 1996 vid Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm. Hon har specialiserat sig på forskning om informationsteknologi och människan och blev 1984 professorskompetent i teknik och social förändring. Hon var 1992–94 generalsekreterare för den internationella konferensen Organizational Design and Management IV, vilken omfattade mer än 30 länder.

Braheskolan, 1 se → Visingsö folkhögskola–Braheskolan. 2 Tidigare skola på Visingsö i

Inte bara grundläggande undervisning bedrevs i Kumlabý kyrka – tornet kapades sedermera för att byggas om till ett astronomiskt observatorium.

per, såsom färg, form, tyngd, lukt och smak och de begrepp människan därvid skapar. Motsatsen är enligt Piaget logisk-matematisk kunskap, som består av insikter i logiska sammanhang och relationer mellan tingen.

fysisk utvecklingsstörning, se → utvecklingsstörning.

Fägerlind, Ingemar (f. 1935), sedan 1983 professor i internationell pedagogik vid Stockholms universitet. F. var folkskollärare 1958–63, forskare vid Lärarhögskolan i Stockholm 1963–72 och fil. dr och docent 1975. Hans bok *Education and Development* används som kurslitteratur på universitet världen runt.

fält, vanligt begrepp inom modern samhällsvetenskap (fr. *champ*, eng. *field*, ty. *Feld*). Ett socialpsykologiskt fältbegrepp skapades av Kurt → Lewin i USA på 1940-talet. I dag används begreppet fält oftast i den franske sociologen Pierre → Bourdieus mer historiskt orienterade version.

Med fält (socialt fält, konkurrensfält) avser Bourdieu ett föränderligt område i samhället där människor och institutioner strider om något som är gemensamt för dem. Inom exempelvis pedagogikens fält finns lärare, skolledare, pedagogiska forskare, läromedelsförfattare som strider om skolans mål och mening. Bourdieu skiljer mellan å ena sidan *produktionsfält*, befolkade av specialister som skapar föreställningar och värden, å andra sidan *konsumtionsfält* – för pedagogikens vidkommande dels produktionsfältet, där pedagogiska idéer lanseras av journalister, politiker, forskare eller studie- dagsestradörer, dels konsum-

tionsfältet där lärare, elever och föräldrar återfinns.

I Frankrike har Bourdieu och hans medarbetare studerat kulturella fält, varmed avses konstens, litteraturens, vetenskapens och religionens fält, samt en lång rad andra fält knutna till olika slags eliter: politiker, företagsledare, journalister, jurister, biskopar etc.

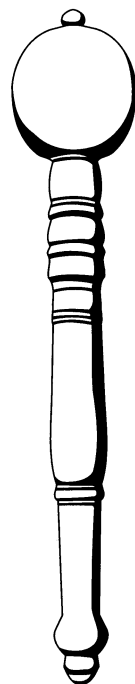
fältarbete 1 socialt arbete som utförs i människors egen sociala miljö. **2** (äv. *fältforskning*), biologisk, sociologisk, social eller psykologisk forskning som bedrivs i den miljö där de fenomen man vill studera hör hemma.

Fältbiologerna grundades 1947 som Sveriges fältbiologiska ungdomsförening och är en fristående ungdomsorganisation till Svenska Naturskyddsföreningen. Föreningen är verksam inom flertalet miljö- och naturanknutna områden och är mycket aktiv i miljö- vårdsdebatten.

Fälthelm, Åke (1910–94), folkskollärare och ämbetsman. Han var byrå- och avdelningschef för Skolöverstyrelsens folkskole-, organisations-, försöks- och planeringsenheter 1949–75. Ledare för den grupp av experter inom och utom Skolöverstyrelsen som till regeringen 1959 avrapporterade erfarenheterna av tio års försöksverksamhet med enhetsskolan. Bland hans skrifter kan nämnas *Grundskolans pedagogik* (1963) och *Läroboken i grundskolan* (1964).

fältpsykologi, se → fältteori.

fältteori (äv. *fältpsykologi*) **1** grundläggande teori inom gestaltpsykologin. Enligt f. antas de psykologiska funktionerna ha sin grund i fysiologiska pro-

Färla är namnet på ett av de straffredskap som brukades i många skolor långt in på 1800-talet.

cesser vilka i mycket liknar kraftspelet i fysikaliska potential- eller energifält. **2** en teori som framhåller att det sammanhang som ett socialt eller psykologiskt fenomen ingår i inverkar på fenomenets natur och funktion. Teorins upphovsman är Kurt → Lewin.

färdighet, inlärd förmåga att utföra en viss prestation.

färdighetsämnen, i folkskolan en inofficiellt benämnd ämnesgrupp som bestod av övningsämnen samt yrkesämnen och som stod i motsats till de teoretiska ämnena → läroämnen. Senare läroplaner understryker dock alla ämnens träningsmoment såväl som teoretiska moment, varför termen inte används längre.

Haage, E. Helge (1890–1973), pedagog, skoladministratör. Tidvis undervisningsråd i Skolöverstyrelsen. Han utgav böcker och handledningar om läs- och skrivinlärning och fick 1945 i uppdrag att organisera och leda undervisningen av barnen till de baltiska flyktingarna.

Habermas, Jürgen (f. 1929), tysk sociolog och filosof. Professor i sociologi och filosofi i Frankfurt am Main 1964–71, direktör vid Max Planck-institutet i Starnberg 1971–81. H. har utformat en allmän teori om att rationell kommunikation driver fram mänsklig samverkan, baserad på intersubjektivitet.

habilitering (av lat. *habilis* 'tjänlig', 'skicklig'), erövring av nya förmågor; vårdform som syftar till att anpassa barn och ungdomar med handikapp till det dagliga livet. *Rehabilitering* syftar till att återerövra förlorade färdigheter.

habitus (oböjl.), system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. En människas habitus grundlägges genom de vanor hon införklarar i familjen och skolan och fungerar sedan som ett seglivat och ofta omedvetet handlingsmönster. Begreppet med denna betydelse användes av → Durkheim och har vitaliserats genom den franske sociologen Pierre → Bourdieus arbeten.

Hos bl.a. → Thomas av Aquino var habitus ett skolastiskt begrepp, en latinisering av → Aristoteles begrepp *hexis* (ung. 'själslig disposition').

DB

hacker (eng. *hack* 'konstruera eller modifiera datorprogram'), begrepp vars betydelse varierar från 'skicklig och engagerad datatekniker' via 'datakunnig person som bryter sig in i datasystem' till 'oprofessionell och okunnig programmerare'. Termen har dock mest kommit att bli liktydig med databrottsling. Uttrycket härstammar från amerikansk studentjargong. Inom den s.k. hackerkulturen, som växte fram vid Massachusetts Institute of Technology på 1960-talet, ville man se datatekniken som ett medel för frihetssträvande och samhällsutveckling.

Hagabergs folkhögskola i Södertälje bildades 1910 och erbjuder bl.a. friskvårds- och fritidsledarutbildning. Huvudman är Evangeliska fosterlandsstiftelsen i Mälardalen.

Haglund, Ejnar (1905–91), fil. lic. Från debuten i radiofrågesporten "Vem vet vad?" 1939 blev han rikskänd genom ett stort antal frågesporter i etermedierna och gavs smeknamnet "Mannen som vet allt". Han framträdde ofta med Gösta → Knutsson.

Hagström, Stig (f. 1932), fysiker, professor i materiefysik vid universitetet i Linköping 1969–78, prorektor där 1970–77. Universitetskansler från 1992, styrelseordförande i Högskoleverket från 1995.

Haldén, Folke (f. 1916), organisationsman. Mellan åren 1958 och 1980 var han chef för Svenska arbetsgivareföreningens utbildningsavdelning,

som fick stor betydelse i samband med de samtida skolreformerna och utbildningsutredningarna.

Hall, B. Rudolf (1876–1950), skolman och historiker. Hall grundade 1920 → Föreningen för svensk undervisningshistoria (FSUH). Han spårade upp och samlade ett stort antal källor, dokument och föremål från undervisningens och skolans historia. Det skriftliga materialet redigerade och publicerade han i → Årsböcker i svensk undervisningshistoria (ÅSU), som på hans initiativ började utkomma 1921 som organ för FSUH, vars ordförande han var till 1948.

Hall, G. Stanley (1844–1924), amerikansk psykolog och pionjär inom barnpsykologin. Han var en av de första som tillämpade den psykologiska forskningens resultat inom undervisningen. Rektor för Clark University 1889–1919. Han grundade 1887 the *American Journal of Psychology* samt 1892 the American Psychological Association. Hans mest kända verk är *Adolescence* (1904).

Hallands vårdhögskola, se → vårdhögskola.

Halldén, Gunilla (f. 1944), docent i pedagogik och pedagogisk psykologi. H. har sedan 1970-talet bedrivit forskning i frågor rörande barn och familj. Hon har utgivit böcker om föräldraskap och barns behov och om synen på barn under olika tidsperioder. Hon har med ett socialt konstruktivistiskt perspektiv beskrivit barns föreställningar om familj och föräldrars föreställningar om barn.

Halmstads högskola, se → högskolor i Sverige.

dervisningen i det andra inhemska språket varierar mellan olika landsdelar. Barnen börjar elementarskolan vid 5 eller 6 års ålder och fortsätter vid 11 eller 13 års ålder till sekundärskolan (high school). Studier vid s.k. *community colleges* leder i regel till yrkesutbildning. Flertalet fortsätter i skolan till 18 års ålder. Det finns ett 70-tal universitet och högskolor i landet, varav McGill University i Montreal och University of Toronto är två av de mest kända.

kancellationstest, test för undersökning av uppmärksamheten som bygger på tecken och symboler vilka skall strykas över i ett visst system under en viss tid.

kandidat **1** person som söker en tjänst, eller väljs för ett uppdrag för kommunala eller statliga tjänster. **2** person som avlagt → kandidatexamen. **3** äldre benämning på student som inte avlagt grund-examen. Jfr även → lärarkandidat.

kandidatexamen, generell högskoleexamen som uppnås efter fullgjorda kursfordringar om sammanlagt minst 120 poäng. I huvudämnet krävs fördjupade studier på 60-poängsnivån med godkänt resultat. För att erhålla kandidatexamen skall studenten vidare ha fullgjort ett självständigt arbete (examensarbete) om minst 10 poäng. Examens titeln är specificerad efter fakultetstillhörighet.

Kanslersgillet var en central pedagogisk styrelse som inrättades 1801 och som bl.a. utarbetade 1807 års skolordning och reformerade lärarproven vid universiteten. Styrelsen upplöstes 1809.

Kanslersämbetet inrättades 1993 som en statlig myndig-

het med uppgift att på nationell nivå granska och främja kvaliteten i universitets- och högskoleverksamheten samt befrämja utveckling av kvalitet och kvalitetssystem. Kanslersämbetets chef var → universitetskanslern. Myndigheten avskaffades 1 juli 1995 och dess uppgifter sköts därefter av avdelningen för kvalitetsarbete inom → Högskoleverket.

Kant, Immanuel (1724–1804), tysk filosof. Criticismens grundare. Han har sökt påvisa de faktiska gränserna och möjligheterna för mänsklig kunskap, bl.a. i *Kritik der reinen Vernunft* (1781). Se även → bildning.

KAP, se → Kooperativet Arbetets Pedagogik.

kapital, symboliska och materiella tillgångar eller resurser. Begreppet används bl.a. av den franske sociologen Pierre → Bourdieu, som skiljer mellan olika arter av kapital: kulturellt kapital (kultiverat språkbruk och förtrogenhet med den s.k. finkulturen, förmågor som i Frankrike förvärfvas främst i elitskolor), socialt kapital (släktskapsband, vänskapsband, kåranda) och ekonomiskt kapital (materiella tillgångar samt kännedom om ekonomins spelregler) jämte mer speciella kapitalarter såsom utbildningskapital (betyg, examina), vetenskapligt kapital (anseende i den lärda världen) etc.

Kaprifol, tidskrift för medlemmar i → Kooperativet Arbetets Pedagogik, grundad 1976. Tidskriften behandlar och debatterar pedagogik, speciellt → freinetpedagogiken. Den har en upplaga på 500 ex. och utkommer med sex nummer per år.

karaktär **1** en individs personlighet och särdrag. **2** en individs moraliska egenskaper.

karaktärsfostran, äldre term som framför allt avser utvecklingen och stärkandet av en människas karaktär, i betydelsen hennes viljestyrka, uthållighet och höga moral.

karaktärsämnen, estetiska, tekniska, ekonomiska eller yrkesanknutna ämnen som, till skillnad från → kärnämnen, är mer eller mindre programspecifika och därför ger gymnasieskolans olika utbildningsprogram dess särarter.

karbas, piska av rotting, ris eller läder som tidigare användes vid bestraffning av skolbarn samt av kyrkvaktmästare för att hålla lösa hundar borta från gudstjänsten.

karcer (äv. *prubba* eller *proba*), arrestrum som tidigare förekom på universitet och andra skolor. Karcerstraff var näst relegering det strängaste disciplinstraffet. Ända till 1852 stod studenter i Sverige under universitetets egen jurisdiktion, där konsistoriet fyllde rollen av domstol. Karcerstraffet levde i Finland kvar in på 1900-talet.

karisma, personlig utstrålning. Kan ge upphov till karismatiskt ledarskap som skapas av en ledares utseende och beteckande.

Karlberg, se → Krigsskolan Karlberg.

Karlskoga folkhögskola (Örebro län) bildades 1882 och erbjuder bl.a. fritidsledarutbildning och en afasilinje. Huvudman är Svenska missionsförbundet.

Karlskrona/Ronneby högskola, se → högskolor i Sverige.

Karlskrona vårdhögskola, se → Blekinge internationella hälsohögskola.

Socialdemokraternas valaffisch från 1948.

högskolor inrättades från 1956 till 1968, samtidigt som folkskoleseminarierna avvecklades.

3. Efter försöksverksamhet med enhetsskola 1949-62 infördes nioårig kommunal → grundskola 1962-72 i hela landet, samtidigt som folkskolor och realskolor avvecklades. Yrkesskolor och fackskolor omorganiserades till i huvudsak tvååriga studievägar och inordnades jämte nya tre- eller fyraåriga linjer 1970 i en ny kommunal → gymnasieskola. Efter ännu en

reform 1992-95 är gymnasieskolans samtliga studievägar (program) enbart treåriga. Universitet och högskolor om-organiserades 1977 till högskolor för allmän och facklig högre utbildning och forskning (se → högskola).

SM

Litt.: Å. Isling: *Kampen för och emot en demokratisk skola* (1980). S. Marklund: *Skolsverige 1950-1975, del 1-6* (1980-89). G. Richardson: *Drömmen om en ny skola. Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950* (1983).

utbildningsreserv, se → begåvningsreserv.

utbildningssociologi, det samhällsvetenskapliga studiet av utbildning. Ordet *sociologi* myntades av den franske filosofen Auguste → Comte i den 47:e föreläsningen (utg. 1839) i serien *Cours de philosophie positive*. Här slog Comte fast att sociologins område är "det positiva studiet av de sociala fenomenens egen uppsättning grundläggande lagar". Med "positiv" avsåg han vetenskaplig till skillnad från metafysisk. Med "sociala fenomen" avsåg han motsatsen till naturfenomen. Sociologin i Comtes mening innefattar således snart sagt allt det som i dag benämnes samhällsvetenskap eller beteendevetenskap. Senare franska sociologer från och med Émile → Durkheim har försökt befästa sociologins ställning som den överordnade samhällsvetenskapen, men oftast tilldelas den i dag en mer blygsam plats som en i raden bland statsvetenskap, antropologi, ekonomi, pedagogik och andra samhällsvetenskaper.

Dock har termen sociologi i sammansättningar som "utbildningssociologi" fortfarande en vidsträckt innebörd. Den betyder då helt enkelt utforskande av sociala eller samhälleliga förhållanden. Utbildningssociologin är därmed lika gammal som samhällsvetenskapen, och samhällsvetenskapens klassiker är också utbildningssociologins.

Till de mest inflytelserika hör Émile Durkheim som ägnade mycket av sin gärning åt utbildningsfrågor. Vid sekelskiftet existerade ännu inte sociologi som självständigt ämne. Durkheims lärar-

tjänster vid universitet (i Bordeaux fr.o.m. 1887 och vid Sorbonne i Paris fr.o.m. 1902) var inledningsvis rubricerade "pedagogik" (*pédagogie*) respektive "bildningsvetenskap" (*science de l'éducation*). Åtskilliga av Durkheims talrika föreläsningar för lärarkandidater finns tillgängliga i postuma utgåvor (han hade för vana att skriva ned sina föreläsningar ordagrant). Viktigast är hans stora föreläsningsserier vid Sorbonne för blivande lärare från hela Frankrike, publicerade som *L'éducation morale* (publ. 1925) och *L'évolution pédagogique en France* (publ. 1938). Mest spridd och översatt till många språk är den lättillgängliga lilla boken *Éducation et sociologie* (publ. 1922) som innehåller några redan under Durkheims livstid publicerade föreläsningar och ordboksartiklar i pedagogiska ämnen.

Durkheim hävdade att uppfostrans och skolans uppgift är – och med nödvändighet måste vara! – att i barnen och de unga inpräglade föreställningar som krävs för samhällets fortbestånd. Med "samhälle" menade Durkheim allt från små grupper till hela nationalstater eller världsdelar. Den fråga som ständigt sysselsatte honom var: Vad håller ihop ett samhälle? Hans eget svar innebar att samhället hålls ihop av kollektiva föreställningar, dvs. av för samhällets medlemmar gemensamma övertygelser om hur världen är beskaffad. Durkheim själv använde uttrycket "kollektiva representationer" (*représentations collectives*). Särskilt intresse ägnade han och hans medarbetare (främst antro-

pologen Marcel Mauss) åt de för ett givet samhälle gemensamma klassificeringarna, dvs. föreställningarna om hur världen är indelad i gott/ont, högt/lågt, heligt/världsligt etc. Utan en uppfostran eller skola som förmedlar denna kollektiva föreställningsvärld till det uppväxande släktet skulle samhället bryta samman.

Durkheims utbildningssociologi har tjänat som inspirationskälla både för konservativa tänkare som önskat sig en samhällsbevarande skola, och för reformister och revolutionärer som sökt förstå hindren för förändring. För egen del drog Durkheim en skiljelinje mellan vetenskap och politik, och över huvud taget mellan vetenskap och annan verksamhet. En vetenskap i Durkheims mening skall åstadkomma förklaringar. Lärarens arbete är av annan natur, det är enligt Durkheim en konst (fra. *art*) som syftar till att bibringa lärjungen fostran och vetande. Durkheim krävde inte heller att det slags pedagogik som lanserats av författare som Montaigne eller → Rousseau skall leverera förklaringar; sådan pedagogik är exempel på praktisk teori (*théorie pratique*), vars uppgift är att vägleda uppfostraren eller läraren. Durkheim skulle nog karaktärisera det mesta av dagens pedagogik som antingen konst eller praktisk teori. Den bildningsvetenskap (*science de l'éducation*) han föreställde sig skulle förklara varför skolan är som den är, inte föreskriva hurdan den borde vara.

I stora drag har utbildningssociologin följt samma utvecklingslinjer som sociologin i övrigt. I Frankrike do-

minerade arvet från durkheimianerna långt in i mellankrigstiden och fick förnyad aktualitet från och med 1960-talet hos sociologer som Pierre → Bourdieu, liksom samtidigt i England genom Basil → Bernsteins arbeten. I Tyskland dominerade de humanistiskt orienterade s.k. kulturvetenskapliga traditionerna (*Geisteswissenschaften*) långt in på 1960-talet, då utbildningssociologin började växa sig stark under inflytande från den jämförelsevis mer utvecklade industrisociologin. Därav det starka intresset i Tyskland för begreppet *kvalifikation* (ty. *Qualifikation*), som hänvisar till utbildningssystemets uppgift att forma de studerande i enlighet med arbetslivets krav och för livet i övrigt.

I USA var utbildningssociologin länge nära knuten till den praktiska pedagogikens behov. Ett klassiskt amerikanskt pionjärarbete med mer vetenskapliga ambitioner, ehuru fortfarande utan empirisk grund, var Willard Wallers *The Sociology of Teaching* (1932). Under den första efterkrigstiden dominerades den amerikanska utbildningssociologin av den strukturfunktionalistiska strömningen, med Talcott Parsons som det ledande namnet. Med begreppet *function* avses här att ett delsystem, t.ex. utbildningen, bidrar till att upprätthålla andra delsystem (familjen, arbetslivet) eller hela samhällssystemet. Därefter kom den amerikanska utbildningssociologin att domineras av mer empiristiska metoder, vilket innebär att forskarna undvek alltför långtgående tolkningar och i stället

föredrog att "låta data tala", gärna kvantitativa sådana. Inom den anglosaxiska inflytandesfären utmanades de strukturfunktionalistiska och empiristiska traditionerna under 1970-talet av den s.k. *new sociology of education*, inspirerad av dels marxistiska, dels fenomenologiska traditioner. Pionjärarbetet var Michael Youngs antologi *Knowledge and Control* från 1971 som fäste uppmärksamheten vid hur skolan bidrar till att återskapa samhällsordningen, klasstrukturen och den härskande ideologin – en sorts analys som kom att kallas "reproduktionsteori".

Under 1980-talet vändes så intresset åter mot vardagslivets detaljer. Inflytandet kom bl.a. från etnologernas fältarbetsmetoder, fenomenologisk psykologi, amerikansk västkustsociologi (Erving → Goffmans mikrosociologi, Harold Garfinkels etnometodologi) samt den franske filosofen Michel Foucaults studier av hur "maktens mikrofysik" utövas i fångelser, hospital och skolor. Dessutom har det senaste decenniet inneburit ett nytt uppsving för den s.k. "metodologiska individualismen", med föregångare som Max Weber och nutida förespråkare som James S. Coleman i USA och Raymond Boudon i Frankrike. Enligt den metodologiska individualismen låter sig individernas handlande förklaras med hänvisning till individerna själva, deras intentioner och mer eller mindre medvetna val. Än i dag fortgår således den debatt som Durkheim utlöste när han för ett sekel sedan föreslog att utbildningssociologin i stället borde förlägg-

ga förklaringarna till en kollektiv föreställningsvärld bortom individernas kontroll.

DB

Litt.: B. Bernstein: *Class, Codes and Control. Volume 3: Towards a Theory of Educational Transmissions* (2 uppl. 1977). R. Boudon: *L'inégalité des chances. La mobilité sociale dans des sociétés industrielles* (1973). P. Bourdieu: *La noblesse d'État. Grandes Corps et esprit de corps* (1989). A. Comte: *Physique sociale. Cours de philosophie positive, leçons 46 à 60* (1839–1842, ny utg. 1975). É. Durkheim: *Éducation et sociologie* (1922). É. Durkheim: *L'éducation morale* (1925; ny utg. 1974). É. Durkheim: *L'évolution pédagogique en France* (1938; 2 uppl. 1969). M. Foucault: *Övervakning och straff* (1975; sv. uppl. 1987). T. Parsons: "The School Class as a Social System: Some of Its Functions in American Society" (1959), omtryck i T. Parsons: *Social Structure and Personality* (1964). W. Waller: *The Sociology of Teaching* (1932). M. Young (ed.): *Knowledge and Control* (1971).

Utbildningsstatistisk årsbok

utges med oregelbundna mellanrum sedan 1984 av Statistiska centralbyrån och innehåller en samlad redovisning i statistisk form av det svenska utbildningsväsendet från barnomsorg till vuxenutbildning.

Utbildningsteknologi (tidningen), se → *Utbildningstidningen*.

utbildningsteknologi är ett begrepp som har två olika innebörder. Å ena sidan betecknar det användningen av tekniska hjälpmedel av enkla slag dels enklare (ofta kallade audiovisuella hjälpmedel), men framför allt medier som är tekniskt och i fråga om utnyttjande mera kom-

plicerade, för presentation av information, t.ex. video och datorer med alla de möjligheter som dessa erbjuder. Å andra sidan betecknar det den systematiska tillämpningen av kunskap om utbildning och lärande i praktisk pedagogik.

Utbildningsteknologin i den senare meningen hade i Sverige sin mest uppmärksammade period under 1960-talet och det tidiga 70-talet. Den var starkt USA-inspirerad och byggde på en behavioristiskt grundad beteendeteknologi. I vissa former försökte den vara pedagogikens motsvarighet till teknologikutveckling knuten till naturvetenskaplig forskning. Dess tidigaste tillämpningsformer var den s.k. *programmerade undervisningen*, i vilken den lärande leddes genom ett visst pensum i små steg där vart och ett av dessa uttryckte delar av det inlärningsmål som eftersträvades.

I Sverige kom utbildningsteknologin (här ofta benämnd *undervisningsteknologi*) snart att fjärma sig från den beteendeteknologiska grunden. I stället betonades det systematiska tillvägagångssättet vid planering av utbildning och undervisning och vid utarbetande av läromedel som var mer eller mindre bundna till tekniska hjälpmedel. Fortfarande framhölls emellertid vikten av att målen för utbildningen eller undervisningen formulerades tydligt innan metodik och organisatoriska lösningar för att nå målen bestämdes med hänsyn tagen till förutsättningar hos den grupp utbildningen eller undervisningen vände sig till.

EW

Didaktik, Dagis eller Döda poeters sällskap...

Pedagogisk Uppslagsbok med sina drygt 6000 artikelord och närmare 650 fotografier, teckningar, kartor, diagram och tabeller ger dig svar på det mesta – vare sig du arbetar inom förskolan, på grund- eller gymnasieskolan, utbildar dig till lärare, undervisar på högskola, själv har barn i skolan eller bara vill veta vad som händer på det mångskiftande utbildningsområdet.

En modern uppslagsbok från A till Ö som både vill informera och inspirera, belysa de aktuella pedagogiska begreppen och levandegöra pedagogikens förgrundsgestalter och bildningens historia. En grundlig genomgång av pedagogiska informationskällor såsom böcker, tidskrifter, datamedia m.m. avslutar boken.

Pedagogisk Uppslagsbok har utarbetats i samverkan med landets ledande pedagogiska forskare och aktiva lärare på alla stadier.

Läraryrkesförbundets Förlag
Informationsförlaget

ISBN 91-7736-335-3

